

IDIOMANI TARJIMA QILISHDA MA'NO O'ZGARISHI

M.M.Oblakulova

PhD, SamDCHTI dotsent

Z.A.Abdulahadova

SamDCHTI magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada idiomalarning ingliz va o'zbek tilidagi farqlari, tarjima qilishdagi ma'no o'zgarishi bugungi kunda frazealogik birliklardan nutqda keng foydalanish va tahlil qilish haqida ma'lumotlar berilgan va so'zlarni lug'aviy manosi va ko'chma manosi yoritilgan.

Tayanch so'z va iboralar: iboralarning ma'nosi, ideomatik iboralar, tarjimadagi farqlar, idioma frazealogik birlik sifatida.

Har bir tilda shunday so'zlar yoki so'z birikmalari bor, ularni to'g'ridan-to'g'ri tushinib bo'lmaydi. Agar siz barcha so'zlarning ma'nosini yaxshi bilsangiz ham va barcha grammatik iboralarni tushungangiz ham, shunga qaramay idiomatik iboraning ma'nosini anglash murakkabligicha qolaveradi. Maqollar, iboralar va og'zaki so'zlashuv uslubidagi so'zlarni tushunish bir qator qiyinchiliklarni vujudga keltiradi. Idioma deb ma'nosi tarkibidagi so'zlar ma'nolarining yig'indisidan kelib chiqmaydigan so'z birikmalariga aytiladi. Idiomatik iboralar, asosan, kundalik muloqotlarda qo'llaniladi. Bunday iboralar tezda yodda saqlanib qolib, o'ziga funksional jihatdan teng bo'ladi. Ular fikrlarni chiroyli ifodalashga ham xizmat qiladi. Tilni o'rganayotganda idiomalar uning eng murakkab sohalardan deb hisoblanadi, ayniqsa, ingliz tilida va unga alohida yondashuv talab qilinadi. Odatda o'quvchilar idiomatik iboralarni to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilishadi va bu ba'zan kulgili tarjimalarga sabab bo'ladi. Ko'plab idiomalardan ingliz tilida so'zlashadigan mamlakat aholisining tez-tez foydalanishini kuzatish mumkin. Idiomalarni bimalol tushunishni boshlagangizdan so'ng ingliz tilida gapirish siz uchun ancha yengil bo'ladi. Masalan *A little bird told me (a little bird whispered me)* agar ma'lumotni oldindan eshitgan yoki bilgan bo'lsangiz, lekin kimdan eshitganligizni aytishni xohlamasangiz shu ibora qo'llaniladi. Kichkina qushcha aytib (pichirlab) ketdi, eshitdim-da, teshik quloq eshitadi-da. 1. Did you hear that Ann is going to marry? Where did you find this information? *A little bird told me.* 2. *A little bird whispered me it was your wedding.* *A little frog in big pond (fig)* o'zga yoki begona davrada o'zini noqulay yoki ojiz, g'alati his qilganda qo'llaniladi, kichkina baqa katta ko'lda. 1. When John transferred to another group he found himself a little frog in a big pond. 2. It is a common feeling to newcomers to find themselves a little frog in a big pond. *A little new to all this (new to all this)* agar biror kishi biror ishda yangi yoki uquvsiz bo'lsa ushbu ibora qo'llaniladi, bu hammasi yangi yoki yangilik. 1. I am afraid that I am a bit slow. I am a little new to all this. 2. Ann is new to all this so she needs practice to get used. *Abandon ship (lit)* 1 cho'kayotgan kemani tark etmoq. 2 tashlamoq yoki tark etmoq, tugatmoq «kasodga uchrayotgan ishni». 1. A captain ordered passengers to abandon ship.

2. A lot of entrepreneurs are abandoning ship after a first failure. Able to breathe easily again (able to breathe freely again) ma'lum biror qizg'in jarayon yoki holatdan keyin yana erkin nafas olmoq yoki nafasni rostlamoq, yengil nafas olmoq. 1. The lesson is over now you are able to breathe freely again. 2. After seeing out guest we were able to breathe easily again. Able to do something blind folded (can do something standing on one's head/able to do something with one's eyes closed) ko'z yumuq holatda ham qila olmoq, bemalol qila olmoq, ko'z bog'liq holatda ham qila olmoq. 1. Mariam bragged that she was able to pass exams blind folded. 2. He said that he could find Africa standing on his head. 3. It is very easy I can do. Idiomani leksikologiyaning bir bo'limi bo'lgan frazeologiya o'rganishiga qaramasdan, u tilning sintaktik qismida o'rganilishi zarur. Agar biz frazeologiyani alohida soha deb tan olmaydigan bo'lsak, uni alohida fan deb aytolmaymizl degan edi Smirnitskiy —Лексикология англисково языкаk asarida. [24; 53 b.] Frazeologik birliklar tilning lug'at boyligini boyitib kelgan bo'lib, mazmunan bitta so'zga teng birliklar bo'lib u ko'p yillar davomida leksikologiyaning bir qismi sifatida o'rganilgan. Ammo shuni qisqacha aytib o'tish joizki, ideomalarning so'zga ekvivalentligi alohida o'rganilishi muhim bo'lgan muammolardan biridir. Sharl Balli nazariyasiga asosan idiomalarning eng muhim belgisi yagona bir so'z bilan sinonimik munosabatga kirisha olishi, yoki olmasligidadir. Bunday so'zni Sharl Balli so'z-identifikator deb nomlagan va bu o'ziga xos o'zgarishlarni frazeologik birliklarning ichki birikishi ekanini aytib o'tgan [16, 16 b.]. Biroq uning bunday fikrlariga mos tushmaydigan holatlar ham yo'q emas. Misol uchun, ingliz tilida bir qancha frazeologik birliklarning so'z-identifikatorlari bo'lmaydi, ya'ni ularni ma'nosini alohida bir so'z bilan ifodalashning imkoni yo'q. Masalan: drink like a fish- drink too much. Bu misolda ko'p suv ichishni baliqdek suv ichishga qiyoslayabdi. a hard nut to crack-a very difficult problem. Bu misolda esa qattiq yong'oqni chaqishni juda qiyin muammoga o'xshatayabdi. A small way-on a small scale. Bu misolda ham kichik yo'lni kichik tanga bilan qiyoslayabdi Shuningdek, tilning frazeologik fondini tashkil qiluvchi maqol va matallar identifikatori faqat gaplardan iborat bo'lishi mumkinligini ham aytib o'tish lozim. Masalan: Birds of a feather flock together – people who have the same interests, ideas. Bu misolda qushlarning patidek to'planishni bir-xil qiziqish va fikrlarga ega bo'lgan insonlarga o'xshatayabdi. Shuning uchun ham idiomalarni tilning boshqa birliklaridan ajralib turadigan, o'ziga xos ma'no va tuzilishga ega bo'lgan birliklardir deb aytish maqsadga muvofiqdir. Ularni so'z ekvivalenti sifatida o'rganish sohani murakkablashtirishga olib keladi. Haqiqatdan ham frazeologik birliklar va so'zlar umumiy jihatlariga ega, ammo bu umumiylikni orttirib ko'rsatmaslik kerak. Xususan, ularni o'ziga xosliklarini quyidagicha ifodalab ko'rsatish mumkin. Idiomalar va so'zlar tuzilish jihatdan ham semantik jihatdan ham alohida-alohida birliklar hisoblanadi. 2) Idiomalar yaxlit holda, yoki qisman ko'chma ma'noga asoslangan birikma yoki gap shaklidagi birliklar hisoblanadi. Turg'unlikda shakl va mazmun jihatdan yaxlitlik ularning o'ziga xos jihatidir. So'zlar esa ular kabi so'zlardan emas morfemalardan iboratdir. So'zlar lug'aviy ma'nosida ham ko'chma ma'noda ham qo'llanila oladi. So'zlarda

frazeologik birliklar uchun xos bo'lmagan prefikssatsiya va affikssatsiya hodisalari kuzatiladi. Tildagi barcha so'zlar bir-biri bilan paradigmatic munosabatlarga kirisha oladi, ammo ideomalarda esa bunday o'ziga xos xususiyatlar bo'lmaydi. So'zlar va frazeologik birliklar tilning turli sohasiga mansub birliklardir, frazeologizmlar – frazeologik soha birliklari bo'lsa, so'z leksik soha birligidir. Tilning turli sohalariga mansublik frazeologik birliklarni nafaqat ajratadi balki ularning o'zaro aloqadorligini ham ko'rsatib beradi. Masalan ularning har ikkisida ham bir xil sintaktik vazifa bajarishi ko'rinadi. Bundan tashqari ularning har ikkisida ham ko'p ma'nolilik va omonimiya, antonomiya va sinonimiya kabi ma'no munosabatlarini ko'rish mumkin. Idiomalarni nutqni bezovchi vosita sifatida o'rganish umuman xato hisoblanib, ular ham boshqa til birliklariga o'xshab yuqori informativ shakldagi xususiyatga ega bo'lish bilan birgalikda, tilda nominative va kommunikativ vazifa bajaruvchi birliklar hisoblanadi. Idiomalar universal til vositalari bo'lib, ularsiz til mavjud emas. Idiomalarning stilistik imkoniyati o'ta muhimdir. Frazeologik stilistika, frazeologik birliklarning uslubiy xususiyatlarini tadqiq etadi va bu sohada leksik uslubshunoslik tajribasiga, turli stilistik birliklar tahliliga tayanadi. Zero, ideomatik iboralar tilda nominative funktsiya bajarish bilan bir qatorda, malum bir emotsionallikka, ekspressiv o'ziga xosliklarga ega ekanligi bilan ajralib turadi. Til tarixi hamda etimologiya frazeologik birliklarning etimologik tahlilida o'ziga xos o'rin egallaydi. Ingliz tilida ham boshqa tillar singari tilning milliy– madaniy semantikasini o'rganish muhim hamda qiziqarli hisoblanadi. Chunki ular avloddan avlodga tilning o'ziga xos ichki tuzilmalarini, tabiati o'ziga xosliklari, mamlakatning iqtisodiy hamda ijtimoiy tuzilishi, san'ati, urf–odatlarini hamda tarixini ham o'zida mujassamlashtira oladi. Ularda bolalar milliy o'yinlari, pul birliklari to'g'risida, milliy tabobat, ov hamda baliq ovi haqida, o'simlik va hayvonot dunyosi haqida, insonning tashqi ko'rinishi, kiyinishi va turmush tarzi va ko'plab boshqa milliy mentalitetga xos mavzular aks etgan bo'ladi. Milliy-madaniy semantika tilshunoslikning barcha bo'limlarida, morfologiyada ham sintaksisda ham hattoki fonetikda ham aks etgan bo'ladi. Faqat u millat madaniyatini bevosita aks ettira oladigan, yaxlit, so'zlashuv nutqida ko'p qo'llanadigan idiomalarda yorqinroq ifodalanadi. Tilshunoslikda frazeologik masalalar birin–ketin yoritilmoqda. A.V. Fyodorovning fikriga ko'ra, nutq vositalarining bu birikmalari faqatgina badiiy adabiyot uchun xususiy mulk bo'la olmaydi. Chunki frazeologik iboralar publistikada va qisman ilmiy adabiyotlarda ham ishlatiladi. Shuning uchun ularga faqat badiiy adabiyot masalasi deb emas, balki juda muhim til masalasi deb qaramoq kerak. Dunyoda tilsiz xalq bo'lmagani kabi, maqolsiz til ham yo'ql – degan edi tatar yozuvchisi Nokay Esanbat yoki —Agar mendan tilda ham mo'jizalar bo'ladimi? deb so'rasalar, men: agar bo'lsa tilning —mo'jizasi undagi maqol, matal va idiomalardir deb javob qilgan bo'lar edim!, – deydi taniqli tarjimashunos olim G'aybulloh–as–Salom . Chindan ham gapning qaymog'i, shirini, olam–olam ma'no beradigani shu bilan birga lo'ndasi idiomalardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Tashkent 2006. M.: Издательство «Высшая школа», 1970. — 344 с
2. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. — Дубна: Феникс, 2005.
3. Кунин А. В. Основные понятия фразеологии как лингвистической дисциплины
4. Кунин А. В. Английская фразеология (теоретический курс). — Источники и создание англо-русского фразеологического словаря: — М., 1964. — 38 с.
5. Muminov O. English Lexicology. Tashkent 2006